

A KOMPLEX FOGALMAZÁSTANÍTÁS MÓDSZERES LÉPÉSEI ÉS ÚJABB EREDMÉNYEI

Minden gyermek beláthatatlan lehetőségeket rejt magában. Az igazi nevelő azon fáradozik, hogy e pusztá *lehetőségek* nagyrészt *valósággá* váljanak.

Több megfontolás szól amellett, hogy a teljes értékű emberré nevelés bonyolult folyamatában különleges szerep illeti meg a fogalmazás tanítását.

1. Földünkön csak az ember képes fogalmi gondolkodásra, eszmék, emlékek, érzések, vágyak szavakba öntésére. A fogalmazás tehát a *legemberibb tevékenységek egyike*.

2. Nyelvi megformálás közben nemcsak rendeződnek bennünk az ismeretek, hanem meg is világosodhatnak addig tisztázatlan gondolataink, sőt többnyire újabb eszméink is támadnak. A fogalmazás tanítása tehát a *gondolkodás iskolája*.

3. Korunk embereszménye: *az alkotó ember*. Az, aki nem törődik bele abba, hogy sutának, félresikerültnek, tökéletlennek lát valamit maga körül, hanem minden erejének, minden képességének latba vetésével törekszik — kivált a saját munkaterületén — a meglévónél célszerűbb eljárásokra és eredményesebb megoldásokra. Az ilyen emberek viszik előbbre a világot. Ők viszont rendszerint már tanulóéveikben, mégpedig éppen a fogalmazással járó gondolatérlelés közben ébrednek erejük, egyéniségük, sajátos tehetségük és hivatásuk tudatára. Több mint három évtizedes nevelői tevékenységem, ma már a 40. éven is túl járó régi tanítványaim életének tanulságai, az ő bizalmas vallomásaik alapján bátran kimondhatom, hogy legtöbbször valóban az egyre fokozódó egyéni erő kifejtést kívánó, változatos feladatokat tartalmazó magyar dolgozattételek kifejtése által érlelődött nagy feladatokat igénylő és kiváló teljesítményekre képes, alkotó emberré.

Minden egészséges ifjút valóságos energiaközpontnak tekinthetünk; színtem elsősorban a fogalmazás tanításán múlik — szinte függetlenül a tanuló érdeklődésének irányától és tehetségének minőségétől —, hogy egyéni értékei kibontakozzanak. Tudniillik nemcsak a leendő költők, írók és irodalomtörténészek, hanem a jövő orvosai, mérnökei és tudományos kutatói is fogalmazás közben érezhetik át először életükben az alkotás örömét. Ez a tevékenység nyújt lehetőséget a tanulónak önmaga kifejezésére, ugyanakkor arra is kitűnő alkalmat ad, hogy intenzíven érzékelje szellemi teljesítőképessége növekedését. A jól átgondolt fogalmazástanítás tehát egyik leghatékonyabb eszköze *az alkotó erő kibontakoztatásának*. Ez a felismerés tette minden fáradságot megérő feladatommal a szép célhoz elvezető hatékony módszer kimunkálását. A továbbiakból talán az is kiviláglik, hogy diákoknak a fogalmazás, nevelőknek pedig e készség fejlesztése és a dolgozatjavítás a legelvezetesebb és legváltozatosabb foglalatosságá is válhat.

Alábbi beszámolómm és a hozzá fűződő fejtegetés folytatása a *Komplex módszer a fogalmazás tanításában* című előadásomnak, amely a Magyar Nyelv-tudományi Társaság nyelvoktatási szakosztályában hangzott el 1963 február-jában. (Megjelent a Magyaroktatás 1963. évi áprilisi számában.) Akkor a jó fogalmazás előfeltételeinek felsorolása után részletesen ismertettem, hogyan készítettem elő az Apáczai Csere János Gyakorló Iskola 6. c. osztályában egy elbeszélő dolgozatot. Az irodalmi mintákat Arany Toldija II. énekének utolsó versszaka és a farkaskaland szolgáltatta, a belőle leszűrt elméleti tanulság a *mozzanat* fogalma, a szógyűjtés célja: mozzanatos igék keresése, a házi feladat tételei: Édesanyám ebédet főz, Testvérem játszik — apró, ellesett cselekvésekből felépülő élénk elbeszélésre ösztönözték a tanulókat, végül *Az óriáskigyó és a leopárd harca* című oktatófilm többszöri levetítése után megírták a dolgozatot, melynek eredménye 16 jeles, 16 jó és 3 közepes teljesítmény lett.

Úgy véltem: nem állhatok meg ennél az eredménynél. A következő általánosabb feladatokat láttam magam előtt:

1. Szükséges a komplex módszer elméletének bővebb kifejtése — bár az alapelvek, úgy hiszem; kikövetkeztethetők értekezésem szövegéből.

2. Igazolandó, hogy e módszer nincsen az elbeszéléshez kötve, *bármely más műfajban is* sikerrel alkalmazható.

3. Végül és legfőképpen: el kell döntenünk, vajon kiállják-e a próbát a régi iskolámban bevált eljárások *vidéki városokban és falusi iskolákban is*. Megvallom: ez a kérdés izgatott a legjobban. Idestova harminc éve annak, hogy egy tanáregyesületi előadásban kimondottam: *minden épelméjű gyermeket meg lehet tanítani fogalmazni*, és égtem a vágytól, hogy ezt be is bizonyítsam.

Az alábbiakban ezt a három kérdést óhajtom tárgyalni.

I.

A fogalmazástanítás néhány elméleti kérdésének tisztázását célozta *A fogalmazás tanításának tudományos megalapozása* c. előadásom.¹ Ennek lényege az, hogy a fogalmazástanítás módszertanának kidolgozásában a tudományágak egész sorának eredményeire kell építenünk.

Az idevágó elvi kérdések részletes fejtegetését nem engedik meg e cikk keretei, egy kérdésnek a tisztázása azonban most már halaszthatatlannak látszik. Milyen szemléleti anyagra épüljön a fogalmazás tanítása?

A komplex módszer egyik alapelve, hogy *a fogalmazónak mintára van szüksége*. Ez a minta: a megírandó dolgozattal azonos műfajú prózai mű vagy vers, mégpedig *lehetőleg remekmű*. A modern próza egyik mestere, Voltairé már kétszáz évvel ezelőtt kimondta ezt az igazságot. Egy irodalmi hajlandóságú leánynak adott tanácsai között ezt olvassuk: Írni úgy tanul meg az ember, hogy gyakran olvassa azokat, akik jól írtak.

Sajnálatos, hogy módszertani irodalmunkban alig esik szó az irodalmi remekműnek erről a szerepéről. Úgy látszik, mintha irodalomtanáraink egy része a tanulók eredetiségét féltene az utánzástól. Alaptalan ez az aggodalom! Nem tudunk ugyanis olyan nagy költőről, íróról, aki ne indult volna példakép után. Egyik múlt századi költőnk verseiben a következő kifejezésformákra bukkanunk: a koszorús tavasznak varázst mosolygó hajnala; az istenítő boldogság;

¹ A magyar nyelv története és rendszere. Szerk.: IMRE SAMU és SZATHMÁRI ISTVÁN. Nyelvtud. Értekezések 58. sz. (Sajtó alatt.)

kéjparadicsomot ígért; Hesper-tüzű tekintet; a kellemgazdag ifjúságnak elhulla bájvirulata. Ugyan ki írhatta e hol szertelenkedő, hol finomkodó sorokat? talán BAJZA, vagy valamelyik almanach-lírikus? — Nem. PETŐFI SÁNDOR írta — pápai diákeveiben, 17—18 éves korában.² HORVÁTH JÁNOS hatalmas PETŐFI-monográfiájából, annak terjedelmes függelékéből bárki nyomon követheti, miféle olvasmányemlékek szűrődtek PETŐFI költészetébe HEINE, BYRON, SHELLEY műveiből, mégis a világirodalom legeredetibb költői között tartjuk számon — teljes joggal. ARANY JÁNOS levelezéséből tudjuk, hogy harminc esztendőskorában, tehát már Toldija országra szóló sikere után, midőn a ballada felé fordul érdeklődése, tudatosan keres irodalmi mintát magának. 1847. augusztus 25-én ezt írja PETŐFINÉK: „Fejér László forma balladákban kellene próbát tennem. . .” De nemcsak a lángész van így, a hétköznapi ember is műfaji mintát igényel, akár beadványt, akár jelentést vagy faliújságcikket kell szerkesztenie. Vajon éppen csak a zsenge tanulóifjúság meritene mindent saját kútfejéből?

Az irodalmi olvasmány tehát alig nélkülözhető eleme, sőt az esetek nagy részében éppenséggel kiindulópontja fogalmazástanítási módszeres eljárásunknak. Sokrétű hasznából ezuttal csak kettőt emelnék ki: 1. határozott szerkesztéstani, műfajelméleti és stilisztikai *tanulságok* vonhatók el belőle, 2. *alkotásra ösztönzi a tanulót*, más szóval igen alkalmas eszköze a „megihletés”-nek. (Ez utóbbiról más alkalommal szeretnék szólni.)

II.

A bevezetésemben jelzett 2. és 3. feladat megoldására 1965 szeptemberében nyílt alkalom. Ekkor ugyanis DEÁK SÁNDORNÉ, Kalocsa városa és a kalocsai járás általános iskoláinak magyar nyelvi szakfelügyelőjének kezdeményezésére és SZEBERÉNYI ISTVÁN, a Kalocsai Járási Tanács VB. Művelődési Osztálya vezetőjének támogatásával magyar tanári munkaközösség jött létre Kalocsán a komplex módszer tanulmányozására; vezetői kapcsolatba léptek velem. Célunk egybeesett: a kartársak útmutatást igényeltek fogalmaztató munkájukhoz, magam pedig általánosíthattam az Apáczai Csere János Gyakorló Iskolában végzett „alapkísérletem”-ben rejlő módszeres eljárást. Munkaközösségünk első tevékeny tagjai: DEÁK SÁNDORNÉ szakfelügyelő, SEREGI IMRÉNÉ és ZSUBORI ISTVÁN kalocsai tanárok, TERNEY DEZSŐ foktői tanár és ALMÁSI LAJOSNÉ dunapataji tanár. 1966 szeptemberében kapcsolódott be munkánkba FILVIG GYULÁNÉ Kalocsán és BARABÁS IMRÉNÉ Géderlakon. Kültagjaink is vannak: JAKSA BALÁZS a Békés megyei Almáskamaráson tevékenykedik, RÓNAY LÁSZLÓ a Fejér megyei Bicskén (ők és TERNEY DEZSŐ már 1965 tavaszától fogva kísérleteznek), továbbá SZABÓ ERNŐNÉ a Nógrád megyei Kazár községben.

A kísérletek csaknem két éve folynak; a kísérletezők száma állandóan 10—12 között mozog. Az osztályok összetétele igen változatos: akad olyan iskola, ahol a tanulók zöme tehetséges gyermekekből adódik (ilyen a kalocsai énekzenei iskola); más osztályok összetétele egészen tarka képet mutat a szülők foglalkozás szerinti megoszlása tekintetében (pl. a kalocsai első és második számú általános iskolában); a foktői kísérleti osztály tanulóinak 96 százaléka parasztszármazású; a bicskei tanulók egy része kezdetleges körülmények között élő cigánygyerek; Almáskamarás nemzetiségi vidéken fekszik, a lakosság egy

² L. HORVÁTH JÁNOS: Petőfi. Pallas-kiadás: 1922. 9—10. l.

hányada német, román, illetve szerb származású. Feltehetően kiviláglik már ebből a vázlatos helyzetképből is, hogy nehéz terepet választottam a komplex módszer általánosításához.

A munkaközösség tagjaival főleg körlevelek útján érintkeztem; ezenkívül átlag kéthavonta le is utaztam Kalocsára, ilyenkor előadtam egy fogalmazás tanítási részletproblémáról (pl. a szókincsgyarapítás módszereiről, a csoportos jellemzés, mint dolgozattétel előkészítéséről stb.), majd pedig megvitattuk az időszerű kérdéseket. Kísérleteink súlypontja 1965/66-ban az általános iskola 7. osztályára, a következő évben a 8. osztályra esett, de a kartársak természetesen más osztályokban is alkalmazták a komplex eljárást.

A komplex módszerrel előkészített dolgozatok műfaj tekintetében is igen változatosak: van köztük elbeszélés, leírás, elbeszélő leírás, jellemzés, kis értekezés; rövidesen levél íratására is sor kerül. Mivel a kartársak egybehangzó véleménye szerint a jellemzés okozta nekik a legtöbb fejtörést, azért négy körlevelemben is foglalkoztam ennek előkészítésével:

Jellemzés a 7. osztályban

Ennek a dolgozatnak az érdemleges előkészítése tulajdonképpen már a 6. osztályban megkezdődik, a Toldi tárgyalásakor. Valamennyi ének tanulmányos anyagot nyújt a jellemek megbeszélésére. A tankönyv is jól kiaknázza a lehetőségeket, idevágó feladatait tanácsos vagy megbeszélni, vagy házi feladatul kitűzni.

A 7. osztály elején a 6.-os anyag ismétlésekor különös figyelmet fordítunk a jellemzés módjainak és a Toldi jellemeinek megbeszélésére! (Jó anyag található együtt a 6.-os olvasókönyv 127—129. lapján.) A jellemzést mint iskolai dolgozatot a következő *fogalmazási sorral* készíthetjük elő:

1. *Fontos az érdeklődés.* — Mit gondoltok, gyerekek, miért érdemes irodalmat tanulni? Mit ismerünk meg az irodalomból? — Az embert. Csokonai szavával élve: A poézis első tárgya az ember. (Más, fölhasználható idézetek: Az ember tulajdonképpeni tanulmánya az ember. Pope. — Az embert a világon legjobban érdekli az ember. Humboldt. — Sok nagyszerű van a földön, Köztük az ember a legnagyobb. Szophoklész.)

Ez a tanulmány rendkívül *érdekes* — mert nincs két egyforma ember a világon. Ugyanakkor igen *hasznos* is, hiszen emberek között folyik életünk, s minél alaposabb az emberismeretünk, annál jobban boldogulunk az életben. Ez azért lehetséges, mert ha megismerjük egy ember *tulajdonságait, jellemvonásait*, akkor rendszerint helyesen következtethetünk arra, hogy bizonyos helyzetben mit fog mondani, hogyan fog cselekedni. Tehát: fel tudunk készülni a jövőre. (Ti diákok is megfigyelitek tanáraitokat, s igyekeztek megállapítani, mikor jókedvű, mikor bosszús...)

2. Az érdeklődést *fogalmi tisztázás* kövesse:

— Ebben az évben többek között jellemzéseket fogtok írni. Honnan származik a *jellemzés* főnév? A *jellemez* igéből. Hát ez? A *jellem* főnévből. Mit nevezünk jellemnek? *Valakinek a tulajdonságait együttesen — és a viselkedését, a magatartását, ez ugyanis a tulajdonságaiból, a jellemvonásaiból következik.*

Hogy csakugyan következtetni lehet a tulajdonságokból, a jellemvonásokból az illető ember magatartására, viselkedésére, azt mindjárt igazolom is! Arany János Toldija első hat énekében sokoldalúan ábrázolja, vagyis jellemzi hőseit. A 7. énekben találkozik Miklós egy szegény özvegyel. Vajon elképzeli-

hető-e, hogy Miklós, aki oly gyöngéden búcsúzott el édesanyjától, gorombásodik az özvegygel? Hát az, hogy Toldi megfútamodik a bika elől? Nem. Nem állna összhangban azzal, amit tudunk róla. Hát az elképzelhető-e, hogy Toldi Gy. dicsérni és mentegezni készül öccsét a király előtt?

A jellemzésben tehát valakinek a tulajdonságait, jellemvonásait, egész mivoltát, jellemét ábrázolja a szerző. Történhet ez versben és prózában egyaránt. A jellemzést rendszerint az illető személy *külsejével* szoktuk kezdeni, ez ugyanis többnyire elárul egyet-mást az ember jelleméből is. (E megbeszélés lényegét tanácsos le is jegyeztetni. A megbeszélés folyamán kitérhetünk arra is, hogy a jellem szó szűkebb értelemben kiváló tulajdonságokkal rendelkező embert jelent: Petőfi igazi jellem volt.)

3. Meg kell figyeltetnünk a tárgyalt remekművekben a jellemeket, ezek *ábrázolásának módszereit*. (Jól megtekinthető ez a 6. osztályos olvasókönyv legújabb kiadásának 129. lapján: „Összefoglalva . . .” a)–d) alatt; ehhez e) pontként hozzávehetjük a *szereplő környezetét*, mint a jellemzésnek ugyancsak fontos eszközét.) Olvasókönyvünkben sok olyan irodalmi mű áll rendelkezésünkre, amely mindenestül vagy egyes részleteiben gazdag anyagot ad a jellemzéshez. Ilyenek: Zsugori uram, Lúdas Matyi, Petike, Egy estém otthon, az Arany János-szemelvények, A nagyenyedi két fűzfa és A kőszívű ember fiai.

Általános a panasz, hogy a jellemzések nem sikerülnek. Feltevésem szerint ennek az az oka, hogy olvasókönyvünkben nincsen olyan irodalmi minta, amelynek követésével épkezláb dolgozatokat tudnának írni. A Petike pl. ragyogó alkotás, de csak egyetlen szempontból világítja meg a kis nebulót; azonkívül a párbeszédes forma is megnehezíti, hogy irodalmi mintának vegyük. Petőfi politikai típusrajzai sem könnyítik meg e feladat megoldását.

A gyakorlatban jól bevált, hogy a remekművek kiegészítésül — amelyekből természetesen rengeteget lehet tanulni, de nem mindent lehet utánozni — néhány ügyesen megírt, *áttekinthető szerkezetű diák-dolgozatot* is bemutattunk és megvitattunk.

Íme:

Az öcsém

Írta: Takács Gyula, kispesti reálgyimn. IV. oszt. tanuló (1933)

Nemrég múlt 2 éves. Hosszú, szösze haja, mint valami csodálatos, fénylő szalmazuhatag lebeg a legkisebb nyári szellőre is. Nagy dióbarna szemei — melyekben ott ragyog egész kis lelke, tágranyilva, csodálkozva néznek a világba. Micsoda ellentét! Aranysárga haj és mosolygó, barna szemek.

Már beszélget. Önálló mondatai, önálló gondolatai vannak. Bátor és öntudatos és a végletekig őszinte. Nem szokott kikapni. Elég neki egy erélyesebb szó, egy intés, hogy mosolygó szemei könnybe boruljanak. De nem sír. Mintha a hangos sírást méltatlannak érezné magához. Korán lefekszik. Kis, piros pizsamájában, mint egy kis erdei manó ugrándozik lefekvés előtt és reggel. Mert reggel ő kel fel legelőbb. Olyankor odabújik Anyukám ágyába és mesél neki. Elmeséli a kis „didók”, meg a „Pijoska” meséjét, ezer kis csacska gondolattal bővítve.

Kicsi életét két dolog keseríti el: a kávé és a „Fetetébási”. Úgy hiszem, a legkömolyabb meggyőződése, hogy a kisgyerekek nem kávé, hanem — szalámit kellene reggelizni. A „Fetetebási”? Az egy kéményseprő, ki nem messze lakik tőlünk. Szereti a kis Cincit (így becézzük) mint minden szomszédunk. Nagy, kérges, fekete tenyerével szeretettel akarta megsimogatni szösze haját, de Cincike sikongva szaladt el tőle. Fájdó volt nézni, mikor a kormos, mogorva kéményseprő tágranyilt szemekkel nézett a futó baba után, aztán magán nézett végig, és sóhajtvá továbbment. „Civilben” a legjobb barátok. Azt hiszem nem ismeri meg szurtos „egyenruhájában” azt a kedves bácsit, kitől séta közben mindig két szem cukrot kap.

A minap oltani vittük. A terem tele volt visongó, síró gyermekekkel. Cincit nem sírt. Bámulva nézte a sok apróságot, de nem félt, csak komoly volt. Bejött az orvos, ki szeretettel

simogatta meg a remegő apróságokat. „Anyuka — kérdezte Cinci — ez a Bojtor bácsi?” Bojtor bácsi pedig a sarki fűszeres, ki szintén fehér kabátot visel.

Nagy bátran odaállt az orvos elé, ki biztosította, hogy az oltás nem fog fájni. És mégis fájt.

Cinci nem sírt. A doktorbácsi megdicsérte. Az oltás véget ért, távozhattunk. Mindegyik gyermek remegő, síró hangon köszönt, de a kis Cinci, ki mindig oly szívélyesen köszön, most mélyen hallgatott. „Köszönj, fiacskám!” — szólt rá Anyuka. A baba felnéz, szeméből mély szemrehányás villámlik és megszólal: „Nem köszönök. Nem látod, hogy bántott! Fájt!”

Ez az öntudatos, bájos, szőszke gyermek az én öcsikém.

Henni

(Jellemkép)

Irta: Bokor István, kispesti reálgimn. IV. oszt. tanuló (1933)

Van nekem egy kis unokahugom: Henninek hívják. Szép barnahajú kislány. Termetére és kosztolásra nézve éppen az ellentétem. Annyit eszik, mint egy kis madár; de sovány is szegényke.

Annak ellenére, hogy még csak 11 éves, egészen nőies tulajdonságai vannak: hiú a végletekig. Én tudom, hogy már pudert is csent, és valósággal csoda, hogy félrekapott sapkáját még a szél le nem fújta. Szégyellem, de be kell vallanom, hogy sokszor hajbakaptunk. Igaz, hogy veszekedésünk olyan, mint a nyári zivatar: nagy csattanásokkal kezdődik, később hugomnál megered az eső, de azután hamarosan csend lesz. Henni még szópákolva megjegyzi: „Nem szégyelled magad: egy nőt megütni. . .” Azután szent a béke.

Tavalyelőtt még én gyávának csúfoltam, mert mikor uszodában voltunk, nem mert egyedül bemenni a vízbe. A múlt évben azután azzal lepett meg, hogy miután bevitette magát a vízbe, az uszoda kellős közepén kikapta magát a kezemből és elúszott. Mikor visszanézett és látta meglepett arcomat, hátraszólt: Még mindig gyáva vagyok? Ma már úgy úszik, mint egy olimpikon.

Ilyenkor tanulás idején ritkán találkozunk, mert ő Pesten tanul, és mert ritkán találkozunk, nagy az égyezéség közöttünk.

5. A mellékelt diákdolgozathoz *vázlatmintát* vonhatunk el:

I. A jellemzett személy külseje.

II. Tulajdonságai, jellemvonásai, természete.

III. Egy jellemző történet, lehetőleg csattanós befejezéssel.

6. Fontosnak látszik, hogy jó *bevezetés-ötleteket* villantsunk meg a tanulóknak előtt, és hogy a remekművekben és a diákfogalmazványokban *a befejezés mikéntjét is megfigyelhessük*. Megjegyzendő, hogy sem a közösen megbeszélte vázlatot, sem egyéb tanácsok megfogadását nem szoktam ridegen megkövetelni, de ha nem sikerül a dolgozat, a tanulóé a felelősség.

7. *Stílusgyakorlat*. Milyen kifejezéseket ismersz a „termet” megjelölésére? (Hórihorgas, keszeg, nyakigláb, égimeszelő, köpcös, tömzsi stb.)

8. Más stílusgyakorlat emberi jellemzésre való szóláshasonlatok gyűjtése: szelíd, mint a galamb, ordít, mint a sakál . . . (Figyelmeztethetjük a tanulókat, hogy szóláskészletünknek ez a része bőven merít az állatvilágból.)

9. *Stíluselméleti előkészítés*. A szemléletes stílus legfontosabb eszközeinek megbeszélése és tudatosítása. (A hasonlaton kívül: a metafora és a megszemélyesítés.) Ez a pont természetesen a gyakorlatban inkább megelőzi, mint követi az előzőket.

10. Más szógyűjtés: milyen a derék ember? (Emberi jótulajdonságok gyűjtése.) Egyszer ötödikeseknek adtam ki ezt a feladatot, és kedves buzgósággal dolgozták ki.

Okvetlenül szükséges, hogy állandóan figyeljük, miféle *tipikus hibák* szálítják le tanítványaink fogalmazványainak értékét. Néhány közös fogalmazást, illetőleg házi feladatot ezeknek a leküzdésére kell fordítanunk. Miféle gyakor-

latok legyenek ezek? Pl. egy gyenge tanuló hosszú, kacskaringós mondatokból álló szövegének felszabdalása, sorozatosan névelővel kezdődő bekezdés átírása (pl. szórendváltoztatással), személynevek ügyetlen ismételtetésének elkerülése (pl. Kukorica Jancsi helyett: a legény, a bojtár) stb. Esetleg mi magunk is összeállíthatunk javítandó szöveget, de a tapasztalat azt mutatja, hogy tanítványaink „termelése” bőven fedezi a szükségletet.

12. Természetesen be kell iktatnunk az előkészítés folyamatába *egy-két házi fogalmazást* is. Ennek tárgya lehet: egy régi osztálytárs (esetleg becenevén említve, — de nem gúnynevén!); az is bevált eljárás, hogy behozatjuk az édesanyjával valamelyik tanuló kistestvérét, pár percig elbeszélgetünk vele, és róla iratunk dolgozatot vagy fogalmazványt akár az iskolában, akár otthon.

13. A dolgozat írására *lehetőleg két órát* szánjunk! Izgalmassá, sőt szinte idegfeszítővé tehetjük a fogalmazást ezzel a tétellel: *Ki ez?* A tanulóknak úgy kell megírnia a dolgozatát, hogy ráismerjük a megörökített osztálytársra.

A Vörösmarty-órák

A tanterv három VÖRÖSMARTY-vers tárgyalását kívánja meg, ezek: A bűvár Kund, Szép Ilonka és a Szózat. Tárgyalásukhoz legalább 2—2 óra szükséges — a készségfejlesztő gyakorlatokon kívül.

Mind a három vers jól kiaknázható a fogalmazás céljaira — legjobban mégis *A bűvár Kund*.

Bemutató olvasásában éreztessük a helyzet veszélyességét, a fojtott, balladai léghőrt, Kund hősi elszántságát, a költő lelkesedését! Az olvasmány tárgyalásakor fontosak a szómagyarázatok. A megadott jegyzeteken kívül: *vész* a régi és a költői nyelvben: vihar, szélvész, égi háború; *rém* az irodalmi nyelvben: kísértet; *vész-tűzben* jelentése kb.: a villám fényénél; *tolong a víz iránt*: a víz irányában, vagyis a Duna felé.

Érdemes a ballada vázlatát is megbeszélni.

A vers témájából jól adódik egy ilyenfajta házi feladat: *Éjszakai őrség* vagy *Éjjel az úttörőtáborban*. Alig van olyan tanuló, akinek ne volna valami érdekes élménye a nyári táborozásról. Az elbeszélésben *túlnyomórészt* A bűvár Kundéhoz hasonló rövid mondatok hatásosak. Jelen idejű előadás, balladai szaggatott, hézagos elbeszélés, párbeszédek, kérdő és felkiáltó mondatok alkalmazása teheti mozgalmassá a fogalmazványt. Ez a tétel igen sikeresnek bizonyult nemcsak Budapesten, hanem Bicskén is, RÓNAY LÁSZLÓ kartársunk idei 7. osztályában.

A *Szép Ilonka* bemutató olvasása nagy beleélést igényel. Esetleg hanglemezről adható elő. A megbeszélésben térjünk ki a három rész színterének művészi eseteelésére, az érzések és hangulatok változatosságára!

A tankönyv sok érdekes feladatot javasol. Kidolgozható kívülük vagy helyettük novellisztikusan a következő vagylagos tételek valamelyike:

1. „S Hunyadiért, a kidólt dicsőért
A kupák már felvillantanak . . .”
2. Fájdalmas búcsúzás.
3. Gyötrelmes viszontlátás.

Az első a köszöntőkről szól, a második Ilonka fájdalmas búcsúvételéről „a hold éjjelén”, a harmadik Peterdiék budai útjáról, Ilonka reménykedéséről és keserű csalódásáról. A vers cselekményének azokat az eseményeit, amelyek

nem tartoznak szorosan a fogalmazási tételhez, csak annyiban érintsék a tanulókat, amennyire az elbeszélés egysége megkívánja.

E fogalmazványokból megállapítható a tanulók beleélési képessége is. (Egyébként e remekmű élményanyaga nézetem szerint meghaladja a 12—13 éves gyermekek átlagos szintjét, azért e vers különlegesen gondos, elmélyedő tárgyalást igényel.)

A *Szózat* megértéséhez elengedhetetlen keletkezésének ismerete. Ez részben a tankönyvben található meg, részben az Irodalmi szemelvények elemzése az általános iskolában című kiadvány 14—16. lapján. (Központi Ped. Továbbképző Int. kiadása. Bp., 1955.) Ugyanitt a vers bemutató olvasására is találhatóak útmutatás a kartársak. Külön cikket szentel a *Szózat* olvasásának DEME LÁSZLÓ [Hangsúlyozási problémák a *Szózat* szavalásában. M. Nyelvőr LXXXII (1958.), 187—195].

Ha szépen sikerült a *Szózat* bemutatása és megilletődött hangulatot tudtunk teremteni, alkalmasnak látszik két ilyen vagylagos feladatcím: *Hallgatom (Olvasom) a Szózatot*, vagy: *Vörösmarty írja a Szózatot*. Akinek nincs „ihlete”, gyűjtsön *megragadó kifejezéseket a Szózatból*.

Helyes, ha az Olvasmányok c. szemelvénygyűjteményből is kijelölünk egy-egy részt otthoni olvasmányul. A *Kirándulás a Mátrába* című levéllel várjunk a II. félévig! (E szemelvénynek ugyanis szerepet szánok a második dolgozat előkészítésében.) Vigyázzunk, hogy a Petike ne „üssé” hangulatilag a komoly VÖRÖSMARTY-verseket! — Megjegyzendő, hogy Vadász Miklós VÖRÖSMARTY MIHÁLY álneve a bujdosásban (tankönyv 224. l.).

Egy másik körlevélben visszatértem a dolgozatírást előkészítő olvasmánytárgyalás szempontjaira.

1. A jellemképek közül a Petike, Pató Pál úr és A magyar nemes hasznosítható. A három vers közül ugyan csak a Pató Pál úr kötelező anyag, de próbálják módját ejteni a másik kettő megbeszélésének is! Tartalmi elemzésen kívül beszéljék meg azt is, hogy az adott versben miféle jellemábrázoló módszereket használ a költő.

Mindhárom versben elképzelteti a színhelyet s a szereplőt, illetve szereplőket. A *Petike* színhelye egy gyerekszoba. Péterke komoran ül az asztalnál; anyja fürkészsze nézi. Pató Pál úr falusi kuriája szobájában ül mogorván, éppen beszélget valakivel (talán a tisztartójával). *A magyar nemes*: monológ. A megszólaltatott személy őseinek rozsdás kardjára mutatva elbeszéli önmagáról a láthatatlan közönségnek életmódját, gondolatait stb. Lassan-lassan leleplezi önmagát.

Gyümölcösöző eljárás megvizsgálunk, *hogyan váltakoznak a különféle emberábrázoló eljárások* (külső és belső jellemzés, párbeszéd által való ábrázolás, környezetleírás stb.) a művekben.

Ezzel kapcsolatban buzdítsuk arra a tanulókat, váltogassák ők is fogalmazásaikban az elbeszélő, leíró, jellemzéses és párbeszédreszereket. Ez a figyelemztetés igen jótékony hatású lehet.

2. Ismétléskor az elbeszélő és leíró művekben (A bűvár Kund, Szép Ilonka, A téli esték, Egy estém otthon) található jellemzéses részletekre is kitérhetünk. Esméltessük a növendékeket arra, hogy ezekben a műfajokban is figyelemre méltó a szereplők ábrázolása.

3. Legjobb fogalmazási ötleteik egy részét diáktársaik írásaiból merítik a tanulók. Ide jegyzem egy kis fogalmazvány kezdő sorait, mert jellemző helyzetben örökítik meg a „hőst”:

— Jól felettél — súgja egy kedves, vékony hang, és a pad alatt melegen szorítja meg egy kéz a kezem. A vékony hang tulajdonosa Jenő, az én legjobb barátom.

4. Melegen ajánlom tisztelt Kartársaimnak: nézzék meg időnkint s osztályozzák is a tanulók házi fogalmazásait. Ugyanekkor válasszanak ki egy-két olyan munkát, amelyet *tipikus* fogalmazási hibái miatt érdemes közösen átfogalmazni. Az idővesztéség elkerülésére óra előtt fel lehetne iratni az átfogalmazandó szöveget.

5. Ne feledkezzünk meg az Aranykönyvről. Jegyeztessünk bele minden jó fogalmazást.

6. Általában: hassunk oda, hogy minél többen megizleljék az alkotás örömét, gyönyörködjenek munkájukban, és gyönyörködtessék társaikat, szüleiket is. (Esetleg osztály-szülői értekezleteken is be lehetne mutatni egy-két sikeres fogalmazást. Öröm ez a szülőnek, elégtétel a tanárnak.)

Nagy mértékben emelhetjük a jellemzések irodalmi színvonalát egy-két sajátos *szógyűjtéssel*. Ezeket rövidesen összeállítom és továbbítom.

A munkaközösség óhajára legközelebbi körlevelem anyaga a jellemzésben felhasználható szó- és kifejezőkészletet tartalmazott:

Termet. Magas, hórihorgas, öles, óriás termetű, behemót, jól megtermett; karcsú, nyúlánk; nyurga, nyakigláb, égimeszelő;

sovány, vékony, cingár, keszeg, vékonydongájú, vékonypénzű, vézna, szikár; kicsi, pici, pöttöm, pöttömnyi emberke, liliputi, incifinci, alacsony, kövér, vastag, zömök, tömzsi, hájas, pocakos, köpcös, dundi, vállas, izmos, keménykötésű.

Testtartás. Egyenes, délceg, deli, daliás, sudár, szálfegyenes, peckes (járású); hajlott, görnyedt.

Arc. Kerek, hosszúkás, ovális, pirospozsgás, halvány, sápadt, sima, csontos, beesett. Szem. Kerek, szépmetszésű, lenvirágszem (Móra F. kedves szava), üreges, mélyen ülő; fekete, kék, sötétszürke, macskaszem (szürkészöld); éles, átható tekintet, csillogó, élénk szem, sasszem, sólyomszem.

Homlok. Alacsony, magas, keskeny, széles, boltozatos, ráncos, barázdált.

Haj. Sima, hullámos, göndör, szőke, vöröses, gesztenyebarna, fekete, hollófekete, ritkás; „ritkaszép”, dús.

A külső ábrázoláshoz felhasználható szavak után lássuk most az *emberi tulajdonságokat*! Kezdjük a jó tulajdonságokon: milyen a jó gyerek, a jó ember? (Sorolják fel a tanulók, mi pedig érjük be a kiegészítéssel.)

Jószívű, barátságos, kedves, készséges, előzékeny, udvarias, tapintatos, áldozatkész.

Szorgalmas, dolgozó, serény, kötelességtudó, fáradhatatlan, hálás, tisztelettudó, vidám, derűs.

Bátor, határozott, önértékes, mértékletes, fegyelmezett, takarékos, tiszta, rendszerető. Önzetlen, hazaszerető.

Értelmi tulajdonságok: okos, értelmes, leleményes, találékony, ügyes, élelmes, élénk eszű, szemfüles, következetes, megfontolt.

Kellemetlen tulajdonságok: morcos, goromba, verekedős;

falánk, mohó, önző, lusta, kényelmes, büszke, öntelt, fegyelmezetlen, pazarló,

Szeles, kapkodó, határozatlan, rendetlen.

Teljes rendszerezésre most nem vállalkozhattam.

Valószínű, hogy Kartársaim kénytelenek lesznek rövidre fogni a szókinccs-gyapartó megbeszéléseket. Ezért különösen fontos, hogy kifejlesszék a tanulóknak a hajlamot arra, hogy *keressék* meg maguk nyelvünk kimeríthetetlen kincstárából a megfelelő szót vagy kifejezést — szükség esetén pedig *alkossanak újat*.

A jellemzések elkészítésekor különösen sokat tanulhatnak népünk szólásai-
saiból, szóláshasonlataiból, továbbá nagy költőink és íróink műveiből.

Gondolkoztassuk meg a gyerekeket akár órán, akár házi feladattal arról,
hogyan fejezhetők ki bizonyos tulajdonságok. Megfelelő anyaggyűjtés után
valóságos *irodalmi fejtörőket* rendezhetünk, ilyenképpen:

Hogyan fejezhetjük ki szóláshasonlattal, hogy valaki nagyon szelíd, türel-
mes és engedelmes? (Ártatlan, mint a ma született bárány.) Hát azt, hogy ra-
vasz? (Ravasz, mint a róka. Vén róka.) Miféle szólásaink vannak arra, hogy
valaki nem valami okos? (Kevés a vágott dohánya. Nem ő találta fel a spa-
nyolviaszt.) Hogyan fejezzük ki szólással, hogy valaki okos? (Nem esett a feje
lágýára.) Hogy kotnyeles? (Minden lében kanál.)

Költőink, íróink kedvelt stíluseszközei a *hasonlatok, metaforák, megsze-
mélyesítések és körülírások*. Frissítsük fel a tanult fogalmak ismeretét, ha pedig
van új fogalom, azt világítsuk meg példával. Példáinkat lehetőleg az ember-
ábrázoló művekből, ill. az ilyen részletekből vegyük.

Érdekes hasonlat pl. PETŐFI Kutyakaparójában: Boglyas, fakó haja
beillenék repecpetrencének, és melléje mindjárt szörnyű képe madárijesztőnek.
Tréfás körülírás: „Nem sok hajaszála hullt ki a tudományokért.” (PETŐFI
szavai édesapjáról, Egy estém otthon c. verséből.)

1. Érdekes lehet házi feladatként olyan kifejezéseket gyűjteni, amelyek-
ben állatot és embert kapcsolunk össze valamilyen hasonlóságuk alapján. Le-
het ez a hasonlóság külső tulajdonság, vagy „jellemvonás”.

2. A ritkább, nehezebb szavak jelentését mindenképpen tisztáznunk kell
(lehetőleg az Értelmező Szótár alapján). A szinonimákat el kell határolnunk
egymástól. *Jelentésárnyalat, hangulati érték, felhasználhatóság* szempontjából van-
nak különbségek.

Vizsgáljuk meg e szempontokból a sovány, vézna, cingár és szikár melléknevet. A *so-
vány* jelentése: olyan ember, akinek a testén nincs elég hús- és zsírréteg. Így csontjai erősen
kiállanak, és testsúlya kisebb az átlagosnál. A *vézna* szó többet mond: betegesen vékony csontozatú,
sovány, törékeny, testalakú. Mint jelző többnyire szánalmat, esetleg lekicsinylést fejez ki.
Hasonló jelentésű a *cingár*: vékony, sovány, láthatóan gyenge testalkatú. Hozzáfűzi az Értel-
mező Szótár, hogy a bizalmas társalgás nyelvéből való a szó, és főleg gyermekekről mondják.
Szikár: alkatánál fogva igen sovány, csontos, inas, rendszerint magas termetű ember. A szikár
jelzőt csak felnőttekre szokták alkalmazni; igen gyakran tiszteletre méltó személyekre vonat-
kozik. Látjuk tehát, hogy a vizsgált szinonimák jelentés- és hangulattartalma, továbbá hasz-
nálati köre jelentékenyen eltérő.

A munkaközösség tagjai a körlevelek és az eszmecserek tanulságainak
felhasználásával készítették elő ezt a dolgozatot. Érdekesnek látszik, ha ezúttal
nem egy kiváló fogalmazó munkáját vizsgáljuk, hanem egy átlagos tanuló dol-
gozatán mérjük meg az eredményt.

Varajti János bácsi

Írta: Bogdán Erzsébet foktői ált. isk. 7. o. t. (1966)

— Anyád hol van?! Tán alszik? — hallom gúnyos hangját az öreg Varajti János bá-
csinak.

— Pontosan nem alszik! — nyelveltem rögtön vissza.

— Hát mit csinál?

— Dolgozik! És nem lopja a napot úgy, mint egyesek! — mondtam nevetve.

A görnyedt hátú János bácsit az egész falu úgy becézi, hogy a „Vén Varajti”. Állandóan
veszekszik velem. Ha megy valahova és meglát, rögtön nekilát kergetni. A minap épp a kapa
nyelét akarta megtáncoltatni a hátamon.

— Na, fogjon meg! Nem is tud! — és jót nevettem rajta, ahogy futott utánam.

Ez a János bácsi csuda egy teremtés. Már lassan nyolcvan éves lesz, de még mindig a játszáson jár az esze. Nagyon rossz természetű. Reggel, ha megy valahova, úgy 5—6 óra felé, rögtön bekiált és megzörgeti a kaput, „felkeltetek már lusta népség, a hasatokra süt a nap” jelszóval megy tovább. Ha édesanyámmal, nővéremmel vagy velem találkozik, és látja, hogy kötő van rajtunk, addig nem nyugszik, míg el nem odozza a masniját. De ha meglátom, hogy megy valahova, én sem hallgatom. Vagy kisebb göröncsöt dobálok utána. Erre ő elkezd szidni, mint a bokrot. A télen lusta voltam kimenni, mikor erre jött, csak rázörgettem az ablakot. Erre ő azt hitte, hogy édesanyám az, és elkezdett kiabálni:

— Gyere csak ki, majd adok én neked zörgetni!

Mikor édesapám hazajön ebédelni, és ő arra jön, meglátja édesapám kerékpárját, rögtön bekiált:

— Má te бүdös gazember megin alszó?! — és megy tovább.

A feje nagyon ritkán látható. Mindig a homlokáig le van húzva a sapkája. Talán azért, hogy ne lássák a kopasz fejét.

Ilyen a mi utcánk mőkamestere, a „Vén Varajti” János bácsi. Azt hiszem, az egész falu ismeri és szereti is. Mert amilyen jókedvű, olyan jószívű is.

Ez a dolgozat egy három tárgyból elégséges tanuló munkája. Magyarból is csak gyenge közepes volt az előző év végén. A dolgozat az osztályban készült két tanóra alatt, a szaktanár szemeláltára, eredetiségéhez tehát nem fér kétség.

Érdekes módon szinte mondatról-mondatra, lépésről lépésre megállapítható, hogyan formálódott ez az ügyes, hangulatos fogalmazvány az előkészítő mozzanatok által — vagyis pontosan megállapítható, mi része van benne a nevelő módszeres eljárásának, továbbá az is, miként aktivizálódott a tanuló a dolgozatírás folyamán.

Egyik körlevelemben azt javasoltam: írassanak a kartársak *irányított fogalmazást* közös munkával. Ehhez már korábban válasszanak ki egy mindenki által ismert személyt, akit több napon át meg kell figyelniük a tanulóknak. Figyeljék külsejét, szavajárását, mozgását, jellemző tevékenységét stb. Az így összegyűjtött anyagot dolgozzák fel közösen. Vázlatot is javasoltam ehhez az irányított fogalmazáshoz:

Bev.: Valamit kiált vagy mond az illető, amiről ráismerünk.

Tárgy: Személyleírás. Külseje és természete.

Bef.: Valami apró esemény az illető életéből, vagy: ismét megszólal.

Ime, a tanuló pontosan a recept szerint készítette el a bevezetést: Anyád hol van?! Tán alszik? Az történt itt, amit javasoltam: „színre lép” és mindjárt meg is szólal a jellemzés hőse.

Azt is ajánlottuk, hogy az első mondat érdekes, megragadó és jellemző legyen. Akkor jó ez a mondat, ha a hallgató nyomban ráismer a hősre, és mosolyogni kezd a telitalálatyszerű ábrázoláson.

A talpraesett első mondatból szinte magától bontakozik ki a rövidke párbeszéd (figyeljük meg a csipkelődő előadást!). Ennek sikerét egy régebbi *részfeladattal* biztosította a szaktanár: párbeszédet íratott, melynek szereplői iskolatársak, s holmi csereberét vagy más érdekes ügyet vitatnak meg. (Ezzel a feladattal kapcsolatban a beszéltető forma helyesírási kérdései is szóba kerülnek.)

A tárgyalás folyamán a dolgozatíró hol a külsejét ecseteli János bácsinak, hol pedig jellemvonásait részletezi. Úgyesen vegyíti az úgynevezett külső jellemzést a belső jellemzéssel, valamint a beszéltető formával. E változatosságban része van annak is, hogy a szaktanár elméletileg is tisztázta a különféle emberábrázoló eljárásokat. Egyik dísze a kis dolgozatnak ez a népies fordulat:

A minap épp a kapa nyelét akarta megtáncoltatni a hátamon. Kiderült, hogy ez eredeti foktői szólás; beleszövésére föltehetően az indította a tanulót, hogy a Lúdas Matyi és más népies művek tárgyalásakor felhívta a figyelmet a szaktanár nyelvünk e virágaira, majd a dolgozat előkészítő folyamatában nem egyszer magyar szólásmondások gyűjtésével fejlesztette tanítványainak stílusérzékét.

A kis mű hatásának egyik titka abban rejlik, hogy a szereplők csupa felkiáltó és kérdő mondatban beszélnek, tehát érzelmileg erősen színezett nyelven. Ez jórészt a szerencsés tárgyválasztásnak és a tanuló erős megfigyelőképességének tulajdonítható. Ízessé teszik az előadást a magyaros fordulatok: Csuda egy teremtés. — Mindig a játszáson jár az esze. — A hasatokra süt a nap! — Elkezd szidni, mint a bokrot. — Majd adok én neked, zörgetni!

Előnyére válik a dolgozatnak természetes, mondhatni realista előadása. Nem csupán a részletek pontos megfigyelését értem ezen, hanem az érzelmileg színezett magyar beszéd sajátos hangjelentésformáit is. Aki fennhangon olvassa a szöveget, bizonyára jólesően állapítja meg ezt velem együtt.

Azt a tanácsunkat is megfogadta a dolgozatíró, hogy valami apró eseményt mondjon el hőse életéből a dolgozat végén, vagy pedig szólaltassa meg még egyszer. Itt mind a kettő megtörtént.

A nevelők rendszerint gátlásosnak, hallgatagnak, nehezen szóra bírhatónak ismerik a falusi gyerekeket. Magam is úgy tapasztaltam, hogy olykor harapófogóval sem lehet belőlük akár egy szót is kihúzni. Itt feloldódott a gátlás: a tanuló felszabadultan, szemmel látható mesélőkedvvel ad elő. Ebben a feloldottságban — amely egyik alapfeltétele a sikeres fogalmazásnak — nagy szerepet tulajdonítok a szaktanár vidám, eleven, serkentő hatású óravezetésének.

Ezzel a kis dolgozatelemzéssel azt akartam igazolni, hogy a tanár személyisége, a tanuló felszabadult közlésvágya és a kitűzendő feladat valamennyi nehézségének leküzdésére irányuló tervszerű eljárás *együttesen* váratlanul szép eredményt hozhat.

III.

„Mit tegyek, hogy az én gyenge tanulóim is megtanuljanak fogalmazni? Remélhető-e ilyen, vagy ehhez hasonló eredmény ún. hátrányos helyzetben lévő, elégséges tanulóktól?” — kérdezi magában az olvasó. Minden bizonnyal. A rossz fogalmazások nem születési hibából erednek. Minden eddigi kísérletezésünk abban a reményben történt, hogy valamikor „pedagógiai recepteket” ajánlhatunk kartársainknak.

A komplex módszerrel előkészített elbeszélés, a fentebb ismertetett jellemzés és sok más dolgozat történetének végiggondolása után most úgy látom: kb. 15 teendőt (mozzanatot) érdemes megkülönböztetni *egy részletesen kidolgozott fogalmazástanítási módszer* egységben. Íme:

1. Célkitűzés.
2. Érdekkeltés.
3. Fogalmi tisztázás.
4. Irodalmi minta bemutatása. (Ez a didaktikában a tényanyag bemutatásának felel meg az oktatási folyamat mozzanatai közül.)
5. A tényanyag elemzése tanári irányítással, ilyenfajta kérdésekkel: Mi a bemutatott mű mondanivalója? Miként szolgálja a mondanivaló érvényrejutását a választott műfaj? Melyek a jellegzetes stíluselemek, s miként szolgálják ezek az író szándékát, a mondanivalót? — E részben visszatérő kérdé-

sünk: mit érdemes ellesnünk az író művészetéből, „műhelytitkaiból”, hogy majdan mi is sikeresen birkózhassunk meg egy hasonló műfajú fogalmazvány megírásának feladatával?

6. A műelemzés közben leszűrt, a fogalmazásban is hasznosítható szerkezeti, műfajelméleti és stílári észrevételek szabályba való foglalása.

7. A szabályok, ill. fogalmazási tanácsok írásbeli rögzítése.

8. Készségfejlesztés. Az írás mesterségének elsajátításához szükséges gyakorlatok: vázlatírás, szókinccsnyarapító gyűjtések, szövegátalakítások és szövegkiegészítések stb.; a tanulók birtokába vett szókészlet helyes alkalmazására szolgáló egyéb stílusgyakorlatok.

9. Az ismeretek és készségek szintetikus jellegű alkalmazása házi feladatban.

10. Néhány házi feladatnak lehetőleg beható elemzése, eközben a tanult fogalmazási ismeretek alkalmazása.

11. Dolgozatírás (kettős órán!): az ismeretek és készségek újabb szintetikus jellegű alkalmazása.

12. A tanulók teljesítményének ellenőrzése és értékelése: a tanári dolgozatjavítás. A tanulók tipikus hibáinak, a kiváló és a feltűnően gyenge dolgozatoknak, továbbá gyenge tanulók jól sikerült dolgozatrészleteinek megállapítása. Az osztály összteljesítménye (statisztika).

13. Dolgozatjavítás az osztályban. A sikerek és balsikerek okainak kiderítése. Tanári elismerés a szép teljesítményekért. Sikerült részletek, továbbá a legjobb dolgozatok felolvasása. Az „aranykönyves” dolgozatok megállapítása.

14. A dolgozattal kapcsolatos házi feladat. Célja: egy-két tipikus mondatfűzési, szórendi vagy stílári hiba kiküszöbölése.

15. A fogalmazástanítási „menet” és a dolgozatírás tanulságainak összegezése. Az osztály ereje újabb erőprózában edződött. Megnövekedett önbizalommal haladhatunk legközelebbi célunk felé. — Újabb célkitűzés: a következő dolgozat körvonalazása. (Lesz alkalom kiköszörülni a csorbát!)

E fogalmazástanítási menetben természetesen föllelhetők mindama lépések, amelyeket NAGY SÁNDOR az iskolai ismeretszerzés, az oktatási folyamat nagyobb szakaszainak fő mozzanataiként megjelölt.³ NAGY SÁNDOR hozzáfüzi: „Ezeknek a lényeges jegyeknek a változatos egymásba-szövődése az oktatási folyamat különböző szakaszainak sokszínű, kaleidoszkópszerűen változatos szerkezetét mutatja.” A fentebb vázolt fogalmazástanítási folyamat mozzanatai sem kapcsolódnak egymáshoz menetrendszerű szabályossággal. Megváltozhat a sorrendjük: pl. az idő helyes felhasználása olykor azt kívánja, hogy az irodalmi minta után, de még a tüzetes műelemzés előtt jelöljünk ki szókinccsnyarapító vagy más-fajta készségfejlesztő házi feladatot. Egyes oktatási mozzanatok többször is visszatérhetnek valamely dolgozat előkészítése folyamán: több irodalmi mintát is tárgyalhatunk, részfeladatok kitűzésekor is motiválunk, minden olvasmányból leshetünk el a fogalmazáskor felhasználható műhelytitkokat stb. Oktatási „menet”-ünk időhiány vagy egyéb ok miatt meg is rövidülhet. Zsubori István kartárs 1966 decemberében jellemzést íratott a 8. osztályban a Légy jó mindhaláláig c. házi olvasmány valamelyik szereplőjéről. Az előkészítő lépések közül elhagyta a fogalmi tisztázást — megtörtént ez már a 7. osztályban —, ellenben

³ NAGY SÁNDOR: Pedagógia III. Az Oktatás elmélete. Harmadik kiadás Tankönyvkiadó; 1962. 55. l.

irodalomóráin szóbeli jellemzéseket rögtönöztetett (pl. a felelő legjobb barátjának külsejéről, mozgásáról, jó és rossz tulajdonságairól, a közösség iránti magatartásáról), három részfeladatban is gyakoroltatta a bevezetést (ebben addig nem voltak eléggé találékonyak a növendékei), nyelvtanóráin pedig olyan példamondatok kiszemelésére törekedett, amelyek emberi jellemekről szólnak. A tanári hivatkozások gyakran utalnak a szoros értelemben vett fogalmazástanítási meneten kívül álló ismeretekre; ezek az utalások tulajdonképpen behálózják a magyar nyelv és irodalom tanításának egész területét. Minél régebben tanít a tanár az osztályában, annál több elmemozdító utalással gazdagíthatja a dolgozat előkészítését.

IV.

Igen öröndetes, hogy a komplex módszerrel folyó kísérletek — ZSUBORI ISTVÁN szavával élve — bizonyos erjedési folyamatot indítottak meg a nevelők körében, amely még a nem magyar szakosokra is kiterjed. Azelőtt — úgymond — szinte hétpecsétetes titokként kezelték a kartársak a tanulók írásbeli munkáit; a kísérletek megindulása óta el-elkérlik egymástól tanulmányozásra a házi füzeteket és a dolgozatokat. Most már gyakorta viszik hozzá a jobb fogalmazványokat, felolvassák neki több érdeklődő kartárs jelenlétében; nem szakosok is hozzászólnak, így mondhatni az érdeklődés középpontjába kerülnek a tanári szobában a gyermekek teljesítményei.

SEREGI IMRÉNÉ kartárs azt észlelte, hogy a komplex eljárással a *nem human* érdeklődésű növendékeit is sikerült a fejlődés útjára vinnie. — RÓNAY LÁSZLÓ a *munka örömet* értékeli az 1965/66. tanév nagy eredményeképpen: „A tanulók rajonganak a magyar órákért és ebben a kísérleti fogalmazás-oktatásnak is nagy szerepe van. Feladataikat, az önként és kötelességből vállaltakat is mindig elkészítik, s noha sosem büntetem azt, aki mulasztását óra elején bejelenti, ilyen bejelentésre egész évben egyszer sem került sor.” — JAKSA BALÁZS almáskamaráisi kísérleti osztályának 40 tanulója közül 38-an parasztlak és munkások gyermekei. 1965 őszén sokat bajlódott ötödikeseivel a házi feladatok el nem készítése és hibás elkészítése miatt. A komplex módszer alapelveinek ötletes és rendkívül következetes alkalmazásával sikerült annyira fokoznia növendékei buzgalmát, hogy egyik héten 38 tanuló, vagyis az osztály 95%-a határidő előtt nyújtotta be házi feladatát. „Az addig főleg kötelességből, többeknél kényszerből végzett munka átbillent a saját elhatározásból, kedvvel és önbizalommal végzett munkába. Soha ennyi jól megoldott házi feladatot át nem néztem, mint ekkor.”

A munkalendület más számszerű eredményekben is megmutatkozik. RÓNAY LÁSZLÓ osztályában az elégtelen dolgozatok száma egy év alatt 8-ról 2-re csökkent. — TERNEY DEZSŐ 6. osztályának fogalmazási átlaga 2,5-ről 3,1-re szökkent, amikor először alkalmazta a komplex módszer lépéseit. DEÁK SÁNDORNÉ szakfelügyelő hivatalos látogatásai során azt állapította meg, hogy a kalocsai járás kísérleti osztályaiban a magyar dolgozatok átlaga egy év alatt 0,5—0,9-del emelkedett.

A kalocsai magyartanárok munkaközösségének négy tagja: DEÁK SÁNDORNÉ, SEREGI IMRÉNÉ, TERNEY DEZSŐ és ZSUBORI ISTVÁN, valamint e sorok írója 1966. május 31-én a Magyar Nyelvtudományi Társaság nyelvoktatási szakosztályában élő szóval számolt be első évi munkálkodásának eredményéről. A népes hallgatóság véleményét abban foglalta össze SZATHMÁRI ISTVÁN, a

Társaság titkára, hogy kívánatos a komplex fogalmazástanítási módszer elterjesztése az egész országban. Magam is ezzel a hő óhajjal bocsátom útjára munkaközösségi beszámolómat.

Ласло Балаша

МЕТОДИЧЕСКИЕ ШАГИ И НОВЫЕ РЕЗУЛЬТАТЫ КОМПЛЕКСНОГО ОБУЧЕНИЯ ШКОЛЬНИКОВ ПИСАТЬ СОЧИНЕНИЕ

Автор считает эффективным способом развития творческих сил глубоко обдуманное обучение школьников писать сочинение. По его опыту, начинающий писать сочинения нуждается в образце, который должен быть произведением высшего качества, далее, нуждается в заботливом управлении и исправлении. Он подробно излагает этапы обучения писать сочинение. Как руководитель комитета, работающего над улучшением качества подготовки к письменным работам, он знакомит с некоторыми результатами работы комитета. Он приводит убедительные примеры результатов, достигнутых, в первую очередь, в написании характеристики героев.

Balassa, László

RECENT RESULTS AND SYSTEMATICAL STAGES OF COMPLEX TEACHING OF COMPOSITION

The author regards well-considered teaching of composition as an efficient instrument for developing the creative forces. According to his experience inexperienced drafters need a model, preferably a masterpiece; they need, further, careful guidance and correction. The steps of teaching composition are specified in the paper. As leader of the working community for the improvement of teaching composition, he sets forth some of the results achieved by this community. Particularly the results in the field of characterization are illustrated with persuasive examples.